

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ВИКЛАДАЧА З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ОСНОВІ БАЗОВОЇ ОСВІТИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

**О. О. СОЛТИК
В. В. ФЛЕРЧУК**

Глиbokі зміни, що відбуваються в соціально-економічному житті суспільства, розвиток науково-технічної сфери, виникнення новітніх технологій у виробництві, збільшення інформаційного потоку тощо ставлять нові вимоги до особистості спеціаліста, його професійної кваліфікації. Якісна й повноцінна підготовка майбутнього фахівця у закладах освіти неможлива без висококваліфікованого забезпечення педагогічними кадрами, зокрема і в галузі фізичної культури й спорту. Особлива увага надається професійному становленню викладача з фізичного виховання у ВНЗ. Від ефективності його діяльності залежить не лише якість професійно-прикладної фізичної підготовки студентів, й вирішення інших завдань, серед яких: зміцнення здоров'я, всебічний гармонічний розвиток особистості, виховання духовного багатого і морально стійкої людини тощо.

Така важливість професії викладача з фізичного виховання зумовлює значний інтерес з боку науковців у пошуку нових шляхів у напрямку покращення його професійної діяльності.

Серед нових шляхів підвищення ефективності професійного становлення викладача фізичного виховання є дослідження його концептуальної моделі діяльності і впровадження отриманих результатів у процес підготовки й професійної кар'єри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз наукових робіт, що присвячені вивченню діяльності спеціалістів у галузі фізичного виховання і спорту [1, 8], показав, що більшість учених при дослідженні професійної діяльності схиляються, в основному, до вивчення самої професії (докладний її опис, визначення видів робіт, дій, операцій, функцій, які виконує працівник і т.п.). Інші науковці намагаються пізнати професійну діяльність викладача, визначаючи його професійно важливі якості [3, 7]. В той же час доводиться констатувати, що відсутні роботи, де б діяльність викладача з фізичного виховання вивчалась із внутрішньої сторони, на рівні психічних регуляторних механізмів.

Виходячи з цього, метою нашого дослідження стало виявлення основних змін, що відбуваються у концептуальній моделі викладача фізичного виховання в процесі навчання у ВНЗ та у професійній діяльності.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

1. Визначити чинники, що впливають на формування концептуальної моделі діяльності викладача фізичного виховання.

2. Провести детальний аналіз впливу на формування концептуальної моделі діяльності викладача фізичного виховання найбільш значимих чинників.

Суттєвим моментом у вивченні діяльності є представлення її у двохсторонньому вигляді. Компонентами такого представлення є зовнішній та внутрішній плани. В зовнішньому плані діяльність розкривається з її продуктивної сторони, при індивідуальному і груповому виконанні окремих дій і взаємодій, у вирішенні індивідуальних та групових завдань, у різних режимах роботи тощо. У внутрішньому плані діяльність розкривається на рівнях формування і виконання перцептивних, розумових дій, образів і понять, що утворюють образно-понятійну модель своєї діяльності у суб'єкта [5]. В ідеалі внутрішній та зовнішній плани професійної діяльності повинні відбиватися один на одному повністю. Ця обставина вказує на значні резерви, які сьогодні існують у пізнанні діяльності викладача з фізичного виховання, в розробці нових моделей, характеристик професії та ін. Отримання нових наукових даних на внутрішньому плані повинно наповнити існуючі розробки, моделі діяльності більш глибоким змістом, що дасть змогу в кінцевому рахунку істотно покращити підготовку викладачів з фізичного виховання, підвищити ефективність їхньої професійної діяльності.

Одним із головних регуляторних механізмів є концептуальна модель. Під концептуальною моделлю розуміють сукупність образів та уявлень людини про цілі й завдання трудової діяльності, про стан предмета праці, про власні способи керуючих впливів [9].

Особлива увага при дослідженні концептуальної моделі приділяється процесам її формування. Формування концептуальної моделі діяльності є важливою складовою професійної підготовки

суб'єкта. Чим точніша і змістовніша модель, тим легше людина сприймає зовнішню інформацію й тим впевненіше і результативніше виконує регуляторні дії.

Так як основу концептуальної моделі складають психічні образи та уявлення, то для її дослідження важливо розглянути формування саме цих складових. Образ і уявлення (вторинний образ) – це цілісне, інтегративне відбиття в свідомості людини відносно самостійної, дискретної частини дійсності. Формування образу – це складний та довготривалий процес, у ході якого відбиток предмета стає все більш адекватним йому. На кожній фазі виявляються все нові і нові властивості предмета й уточнюються ті, що вже виявлені. В процесі формування образів відбувається селекція ознак об'єктів: випадкові ознаки, які залежать від певних умов, відсіюються і в образі фіксуються лише ті, що є найбільш стійкими та загальними. Образ фіксує те, загальне, що властиво багатьом об'єктам даного класу. Разом з тим, у ньому виділяються ті елементи об'єкта (або) ситуації, які виступають як опорні, найбільш інформативні, завдяки чому відбувається схематизація образу [4]. Поряд, з вище зазначеними особливостями формування психічних образів необхідно додати те, що на формування концептуальної моделі має вплив також багато інших чинників.

Аналіз літератури [2, 3, 6] дозволив визначити такі чинники, що мають вплив на формування концептуальної моделі викладача фізичного виховання: навчання у загальних та спеціальних навчальних закладах, характер освіти, спрямованість ВНЗ (педагогічний, фізкультурний), заняття в спортивних секціях, специфіка професії, професійна діяльність (стаж, досвід), інтелектуальні особливості, ціннісно-мотиваційна сфера, індивідуально типологічні якості особистості та інші. В цілому зазначені чинники можна об'єднати і віднести до таких основних факторів (рис.1).

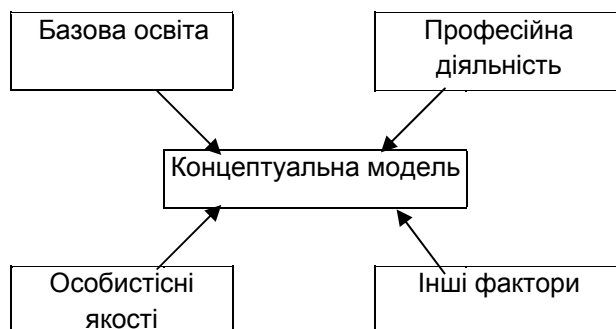

Рис. 1. Чинники, які впливають на формування концептуальної моделі діяльності викладача фізичного виховання

Кожен із цих чинників має певний вплив на формування концептуальної моделі викладача з фізичного виховання. Наступним завданням стало визначення їх значимості та ступеня впливу на концептуальну модель діяльності.

Вивчаючи процес формування концептуальної моделі, більшість дослідників визначають одними із головних чинники: базова освіта і безпосередньо професійна діяльність. Навчання у ВНЗ становить ту інформаційну основу, на базі якої формується концептуальна модель. Під інформаційною основою діяльності розуміється сукупність інформації, що характеризує предметні і суб'єктивні умови діяльності. Спочатку професійна діяльність стає перед студентом у формі нормативно-схвалюваного способу діяльності (узагальнений і закріплений програмами, планами, розрахований на абстрактного суб'єкта і усереднені умови, спосіб діяльності), в якому узагальнені й закріплені досвід і здібності попередників. У процесі опанування діяльності студент розпредмечує нормативно-схвалюваний спосіб, перетворюючи його в індивідуальний спосіб діяльності [7]. Процес цей складний і до кінця не вивчений, але саме в ньому міститься сутність оволодіння будь-якою професією, в тому числі і фізкультурною.

Для подальшого аналізу чинників на формування концептуальної моделі діяльності викладача фізичного виховання дана модель була представлена у вигляді трьох блоків, які складаються із психічних образів [5]:

1. До блоку «СТУДЕНТ» увійшли образи: тілесний, професійний, когнітивний, здоров'я, мотиваційний, духовний, показники успішності, формування самоорганізації, моральний, психічні якості, спрямованість на спортивний результат, комунікативний, соціальні якості.

2. До блоку «ВИКЛАДАЧ» увійшли образи: тілесний, професійний, когнітивний, здоров'я, мотиваційний, духовний, показники успішності, матеріальне забезпечення, особистісний ріст.

3. Блок «ІНШІ ОБРАЗИ» склали образи: навчально-методичні засоби, спрямованість на проведення занять, навколишнє середовище, інформаційне забезпечення, соціальне оточення, команда, невизначений.

Кожен із психічних образів має певний ступінь представленості у свідомості людини. В процесі навчання та під час професійної діяльності представленість цих образів змінюється. В одних образах вона посилюється, в інших, навпаки, зменшується.

Для виявлення впливу навчання та професійної діяльності на формування концептуальної моделі були утворені три групи. до першої групи увійшли студенти 1-го і 2-го курсів ВНЗ. До другої групи – студенти (4-го і 5-го) випускних курсів. Викладачі з фізичного виховання з різним стажем роботи і рівнем кваліфікації утворили третю групу. Такий поділ був обумовлений наступними обставинами. На першому і другому курсах студенти, окрім загальних дисциплін, починають отримувати знання із спеціальних дисциплін. Відбувається часткове знайомство з майбутньою професією. Група із студентів-випускників характеризує контингент обстежуваних, що пройшли повний базовий курс навчання. Але це навчання, в основному, має теоретичну спрямованість. Та педагогічна практика, яку проходять студенти під час навчання у ВНЗ, значно обмежена в часі і проходить здебільшого в загальноосвітніх школах. Практика у вищих навчальних закладах відсутня. Основні практичні знання спеціалісти з галузі фізичного виховання вже отримують безпосередньо під час професійної діяльності. Виходячи з цього, була утворена третя група.

Дослідження проводилися на кафедрі здоров'я людини та фізичного виховання Хмельницького національного університету, на кафедрі фізичного виховання Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. У ньому взяло участь 34 викладачі з фізичного виховання. Крім того, були обстежені 81 студенти (четвертих та п'ятих курсів) і 64 студенти (перших та других курсів) Національного університету з фізичного виховання і спорту України й Кам'янець-Подільського національного університету.

Отримані дані були опрацьовані методами математичної статистики (метод середніх величин, визначення середньої помилки різниці та інші математичні розрахунки).

За допомогою методу середніх величин були отримані дані, які свідчать про кількість актуалізованих психічних образів, що в середньому припадає на одного обстежуваного відповідно по кожній групі.

Так було встановлено, що в першій групі обстежувані відзначають в середньому 8,55 образів. У другій і третій групах – 7,89 і 11,4 образів відповідно. Порівнюючи отримані дані, важливо відмітити, що найбільші зміни відбуваються між другою й третіми групами (випускники і викладачі). Ці дані підтверджують значимість такого чинника, як професійна діяльність, на формування концептуальної моделі діяльності викладача з фізичного виховання. За цей період відбувається певне збільшення психічних образів. Порівнюючи першу і другу групи (початок навчання у ВНЗ і його завершення) були отримані дані, які свідчать про незначне зменшення кількості цих образів в процесі навчання. Виявлені нами зміни, частково розходяться з науковими представленнями, згідно яких у процесі навчання повинно відбуватися збільшення кількості психічних образів в результаті отримання нових знань. Таке розходження з теорією може пояснюватися, на наш погляд, з одного боку, специфікою фізкультурної діяльності. На відміну від інших сфер діяльності, за якою абітурієнти вступають до вузів на спеціальності, з якими вони майже не знайомі, у фізкультурній освіті більшість абітурієнтів уже до навчання мають певні сформовані образи і уявлення. Перші уявлення формуються в результаті відвідування різних спортивних секцій, занять із фізичної культури у школі, участі у фізкультурних та спортивних заходах, перегляд телевізійних спортивних програм тощо. З іншого боку психічні образи мають властивість переходити із свідомого рівня на підсвідомий. Такі психічні образи можуть бути притаманні обстежуваним, але вони їх не відмічають під час проведення дослідження. Актуалізація їх із пам'яті можлива лише при створенні відповідних умов.

Критичний розгляд отриманих експериментальних даних указує на необхідність проведення подальшого дослідження, з урахуванням особливостей фізкультурної діяльності, формування іншої групи обстежуваних.

Перевірка достовірності різниці експериментальних даних за критерієм Стьюдента також вказує на суттєву різницю між показниками груп випускників та викладачів. Дані значень групи студентів початківців та студентів-випускників суттєво не відрізняються.

При цьому в деяких окремих образах відбуваються значні зміни. Так, порівнюючи різниці представлення психічних образів у першій та другій групах, необхідно зазначити, що її збільшенням

характеризується тілесний образ віднесений до блоку «СТУДЕНТ», образи «комунікативний» і «навчально-методичний» засоби. А образи «когнітивний» (блок «СТУДЕНТ»), «спрямованість на спортивний результат» і «інформаційне забезпечення» зменшилися.

Проводячи порівняльний аналіз даних представлення образів у групах випускників і викладачів виявлені істотні розбіжності в образі «спрямованість на спортивний результат». Певне підвищення рівня представленості відбулося і в «професійному» образі (блок «СТУДЕНТ»), в образі «навколишнє середовище». Поряд із збільшенням зазначених образів, у деяких відбувається зменшення. Серед них образи: «комунікативний», «соціальні якості» і «когнітивний» (блок «ВИКЛАДАЧ»).

В результаті проведення дослідження нами були отримані дані, які дозволяють зробити такі висновки:

формування концептуальної моделі – тривалий процес, який залежить від багатьох чинників, які можна загально віднести до чотирьох основних : базова освіта, професійна діяльність, особистісні якості і інші чинники;

середньостатистичне представлення психічних образів в окремих групах не однако, найбільші зміни відмічаються при порівнянні групи студентів випускників і викладачів, що вказує на важливість чинника «професійна діяльність»; вплив чинника «базова освіта на формування концептуальної моделі» виявився незначний;

в окремих психічних образах відмічаються певні зміни, в одних за час навчання і професійної діяльності відбувається посилення, інші, навпаки, зменшуються.

Визначивши зміст психічного регулятора діяльності викладача фізичного виховання, в якості якого виступає концептуальна модель, і основних чинників, що мають вплив на її формування, важливим стає подальше дослідження інформаційної моделі діяльності.

Список використаної літератури

1. Васьков Ю. В. Система фізичного виховання. X-XI класи / Ю. В. Васьков. – Х. : Вид-во «Ранок», 2009. – 208 с. – (Бібліотека вчителя фізичної культури).
2. Гогунев Е. Н. Психология физического воспитания и спорта : учеб. пособие [для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Е. Н. Гогунев, Б. И. Мартынов – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 288 с.
3. Ломов Б. Ф. Вопросы общей, педагогической и инженерной психологии / Б. Ф. Ломов. – М. : «Педагогика», 1991.
4. Психологический словарь / [под ред. Зинченко В. П., Мещерякова Б. Г. и др.] – М., 1996. – 440 с.
5. Солтик О. О. Зміст концептуальної моделі викладача з фізичного виховання / О. О. Солтик // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фізичної культури та спорту. – Вип. 6: У 2-х т. – Л. : Вид. дім «Панорама», 2002. – Т. 2. – С. 572–574.
6. Суходольский Г. В. Инженерно-психологический анализ и синтез профессиональной деятельности : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра психол. наук : спец. 19.00. 03 / Г. В. Суходольский. – Л., 1982. – 39 с.
7. Теория и методика физического воспитания : учебник [для высших учебных заведений физического воспитания и спорта] / [Вильчковский Э. С., Смолиус Г. Г., Шитикова Г. Ф. и др.] ; [под ред. Т.Ю. Круцевич]. – К. : Олимпийская литература, 2003. – 392 с.
8. Хозяинов Г. И. Акмеология физической культуры и спорта : учеб. пособ. [для студ. высш. пед. учеб. завед.] / Г. И. Хозяинов, Н. В. Кузьмина, Л. Е. Варфоломеева. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 208 с.
9. Шадриков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности / В. Д. Шадриков. – М. : Наука, 1982.